

=====

HISTÒRIA DE LA COMUNICACIÓ SOCIAL A ESPANYA

=====

Facultat de Ciències de la Informació
Universitat Autònoma de Barcelona
Professor: Josep Lluís GOMEZ MOMPART

Estudi transdisciplinari de l'organització de la comunicació social a l'Estat espanyol, mitjançant la historicació de les formes i continguts de la producció, difusió, intercanvi, consum, assimilació i manifestació dels missatges, idees, costums o creences. El programa estudia els ecosistemes comunicatius des de la comunicació social tradicional (pre-industrial) fins l'actual etapa de informatització de la societat, destacant l'era de la comunicació de masses tot referit al marc històrico-geogràfic anomenat Espanya.

- - - - -

P R O G R A M A

HISTÒRIA D'ESPANYA I COMUNICACIÓ SOCIAL

I. Introducció.-

1. Corrents historiogràfics i comunicació social.
2. Antropologia socio-cultural, semiòtica i teoria de l'Estat en el marc històrico-geogràfic anomenat Espanya.
3. Fonts documentals, assignatura jove i matèria transdisciplinària

LA COMUNICACIÓ SOCIAL TRADICIONAL

II. L'època medieval.-

1. Panorama de la comunicació en els pobles de la Península en el trànsit cap a la societat feudal.
2. Al-Andalus: una cultura islàmica. Estructura i organització de la ciutat musulmana. Formes de vida.
3. Relació entre l'Espanya musulmana i la cristiana. Decadència islàmica/"Reconquesta".
4. Món essencialment rural: clergues, guerrers i camperols.
5. Les ciutats cristianes: tipus i organització comunicativa; places i mercats.
6. Cultura de minories (escoles monàstiques i universitats), cultura (ambulant) de majories: joglars, teatre, música...
 - a) Els avenços comunicatius derivats de la ciència i la tècnica
 - b) Situació i ús de les llengües a la Península.
 - c) Expressions artístiques: estructura de funcionament i canals de comunicació.
 - d) Sentiments i esperit de l'època: la imatge del món; transformació de les categories mentals; nova sensibilitat. El que no es podia pensar.
7. Comparació dels circuits verticals i horitzontals de comunicació entre la societat musulmana i les cristianes a la Península

III. L'Antic Règim.-

1. El pas d'un sistema no centralitzat i sense censura a l'Imperi i la Inquisició.
2. Organització de l'Estat i expansió territorial. Sistema jeràrquic; òrgans de poder.
3. Rutes comunicatives: moviments de persones, mercaderies i notícies.
4. El significat històric i les seves repercussions en l'ecologia de la comunicació de:
 - a) L'Imperi.- La comunicació amb i en el Nou Món.
 - b) La Inquisició.
5. La Impremta i la seva influència: llibres, ensenyament, premsa...
6. La gramàtica castellana com a instrument de domini de l'Imperi.
7. Trets culturals de l'època:
 - a) Contrastos entre classes i pobles. Analfabetisme i literatura oral.
 - b) Les expressions comunicatives de l'Humanisme al Barroc.
8. De la crisi del segle XVII a l'organització de la societat del segle XVIII.
 - a) Formes de vida als estaments i als grups socials.
 - b) Camins i comunicacions.
 - c) Circulació d'idees i censura.
9. Racionalisme i Il·lustració: nou panorama socio-cultural i marc jurídic de la llibertat d'expressió. La premsa il·lustrada.

IV. L'adveniment de la burgesia.-

1. Quan la societat entra com a personatge de la història i aquesta s'independitza de la literatura, a la vegada que sorgeixen altres ciències socials.
2. La fallida de l'Antic Règim i les seves repercussions.
3. Revolució industrial i desenvolupament comunicatiu:
 - a) Els orígens del ferrocarril i la transmissió de notícies.
 - b) La premsa i el periodisme. El telègraf.
4. La gènesi de l'Estat espanyol modern:
 - a) Configuració de la nova societat: el règim liberal.
 - b) Modificació de l'ecosistema comunicatiu.
 - c) El manteniment de les llengües nacionals a nivell popular davant l'oficialisme del castellà.
 - d) Serveis públics, ensenyament i assistència social.
 - e) L'estil de vida urbà.
5. La cultura i l'art de la primera etapa burgesa.
 - a) Els grans corrents de pensament decimonònic i el seu impacte a l'Estat: romanticisme i renaixença; idealisme i krauisme; socialisme i anarquisme; neoescolàstica.
 - b) Literatura popular i poesia política.
6. Semiótica dels pronunciaments militars.

L'ERA DE LA COMUNICACIÓ DE MASSES

V. De la I^a a la II^a República.-

1. El declivi de la filosofia de la història i el naixement de la història de masses.
2. L'estructura de l'Estat de la Restauració. Oligarquia i caciquisme. Aparell escolar i aparell repressiu.
3. Desigualtats econòmiques, desequilibres regionals i moviments migratoris.
4. Llibertat d'expressió i premsa lliure.
5. Situació de la classe treballadora.
 - a) Llibertat d'associació i sindicació.
 - b) Models de comunicació mitjançant l'organització i la lluita.
6. El naixement de la societat de masses:
 - a) Trets culturals dominants: analfabetisme i diferenciació socio-cultural. Moviments artístics i literaris. La generació del 98 i "la idea de España".
 - b) Origen del discurs periodístic de masses.
 - c) Vies i mitjans de comunicació. El cartel·lisme. Els al·bors del fonògraf, el telèfon, les historietes (comics), el cinema i la ràdio.
7. Altres universos de significació enfront d'"Espana": els nacionalismes.
8. La incidència político-cultural de la crisi colonial a la societat de l'època.
9. Ecologia de la comunicació a l'Estat espanyol durant la dictadura de Primo de Rivera.

VI. La II^a República.-

1. Desenvolupament demogràfic i problemes econòmico-socials.
2. Reforma/contra-reforma agrària. Moviments vaguístics.
3. La Constitució, els Estatuts nacionals i els mitjans de comunicació.
4. Enriquiment artístic-cultural i desenvolupament de la societat civil.
 - a) El discurs polític i les seves estructures comunicatives.
 - b) Organització i experiències comunicatives populars.
 - c) Les dones en lluita pels seus drets i llibertats.
 - d) El nou ensenyament.
5. La Revolució d'Octubre a Catalunya i Astúries.
6. Marc legal, funcionament i continguts dels mass media:
 - a) El boom de la premsa i el nou periodisme.
 - b) La ràdio.
 - c) El cinema: avantguardisme i realitat quotidiana.
 - d) Novel·la i teatre de consum.

VII. La revolució i la guerra.-

1. L'Estat espanyol com a epicentre del interès social, polític, militar i cultural internacionals.
2. Transformacions socio-econòmiques de la guerra civil.

3. Vida quotidiana i funcionament comunicatiu:
 - a) A la zona republicana.
 - b) A la zona "nacional".
 - c) Estructura de comunicació i esquemes de relacions als fronts: exèrcit, milícies, brigades internacionals, voluntaris i potències estrangeres...
4. Desenvolupament de les comunicacions:
 - a) Informació, propaganda i persuasió: espionatge, guerra psicològica, cartel·lisme, ràdio...
 - b) Els transports bèl·lics.
5. Les col·lectivitzacions: un model "alternatiu" de comunicació.
6. Les múltiples expressions artístiques al servei del combat i de la cultura immediata.
 - a) El paper dels intel·lectuals.
 - b) Educació i ensenyament en temps de guerra.

VIII. El franquisme autàrquic(1939-1959).-

1. Història econòmica i social davant del corpus simbòlico-normatiu del que va imposar i aniquilar la dictadura militar.
2. Evolució demogràfica, estancament econòmic i migracions.
 - a) El racionament.
 - b) L'"estraperlo".
3. La comunicació guerrilla-poble.
4. L'Estat castrador-homogeneitzador:
 - a) Estaments i sectors privilegiats contra classes populars i identitats nacionals.
 - b) Feixistització i nacional-catolicisme: llenguatge i política; estètica franquista; cèl·lules-base(família, sindicat, corporacions orgàniques)
 - c) Repressió cultural.
 - d) Mitjans emmordassats i canals paral·lels d'informació.
5. De la incomunicació(1939-1945) a la "comunicació"(1951-1956) popular i intel·lectuals exili-interior.
6. La comunicació mitjançant la lluita subversiva i al sí de les organitzacions clandestines.
7. Cultura de masses i feed-backs sentimentals.
 - a) Novel·la social i novel·la de "gènere"(rosa, d'aventures, de l'Oest, policíaca)
 - b) Cançó; historietes(comics); folklore...
 - c) La "ràdio amiga".
 - d) Els inicis de TVE i els teleclubs.
8. Simbologia del franquisme subdesenvolupat. Els mites del règim: "la paz", "lo español", "la decencia"...

VERS LA INFORMATITZACIÓ DE LA SOCIETAT

IX. El franquisme del desenvolupament(1960-1975).-

1. Relació Estat proteccionista/burguesies nacionals.
2. Repressió i opressió polítiques i culturals: castellanització, pèrdua d'identitats nacionals i transcultura urbana.

3. Intervenció del capital estranger/Pentàgon/Vaticà i desenvolupament:
 - a) Desertització rural i migracions dins i fora de l'Estat.
 - b) Industrialisme. Agressió ambiental i caos urbanístic.
 - c) Apogeu dels serveis. El turisme i les seves implicacions. Subcosmopolitisme.
 - d) Transports i telecomunicacions. La "cultura del cotxe".
4. Significat històric i semiòtica del verticalisme polític, sindical, artístic, cultural, etc.
5. Marc jurídic dels mass media i realitat de la comunicació:
 - a) Premsa del silenci i canals del Movimiento i de l'Església.
 - b) La super-implantació de TVE i la ràdio.
 - c) Censura, desinformació, metallenguatge.
 - d) Cinema ianqui enfront del cinema "nacional"
 - e) La música, els discos i el ball.
 - f) Desenvolupament de la subcultura: fotonovel·la; historietes (comics); fascicles...
6. Comunicació paral·lela i cultura compromesa:
 - a) Contra-informació. Agitació i propaganda.
 - b) Assemblees, ocupacions i manifestacions com a models comunicatius.
 - c) La nova cançó.
 - d) Llengües i literatures nacionals.
 - e) El teatre independent.
 - f) Altres manifestacions: ensenyament; plàstica; activitats cíviques...
7. Anàlisi de mentalitats/comportaments socials i dels seus circuits comunicatius:
 - a) La publicitat i el consumisme.
 - b) El urbanisme i l'hàbitat.
 - c) La moda: "boutiques", grans magatzems, "mercadillos".
8. Nous corrents socio-culturals i la seva influència a l'Estat espanyol:
 - a) El Maig del 68 i la contra-cultura nordamericana.
 - b) El moviments "marginals".
9. El paper dels periodistes demòcrates i la "premsa del canvi".
10. La dialèctica Ruptura/Reforma des dels seus vessants polítics i comunicatius.

X. El postfranquisme.-

1. Crisi econòmica, atur i recomposició del eix Estat/burguesies nacionals en el marc imperialista internacional.
 - a) L'Estat de les autonomies.
 - b) El PSOE en el govern.
2. Llengües, cultures, política i manipulació.
 - a) LLeis: Constitució, Estatuts, etc.
 - b) Els bilingüismes.
 - c) Les terminologies i les guerres de símbols.

3. Mode de producció massmediàtic.
 - a) Política-espectacle i hipersimulació. Desencís. "Pasotisme".
 - b) Terrorisme i comunicació.
 - c) Història i pèrdua de sentit: el cop d'Estat del 23-F de 1981 com a model semidètic.
 - d) Dels codis textuals a les tecno-imatges: el Mundial-82 de futbol, la visita del Papa i altres fenòmens d'espectacle de masses.
4. El panorama de les comunicacions:
 - a) La batalla per la llibertat d'expressió.
 - b) El resorgir de la ràdio. Els nous "predicadors".
 - c) La premsa sensacionalista. Els medis "porno"(publicacions, pel·lícules...)
 - d) La crisi de la premsa.
 - e) Mitjans de comunicació en llengües nacionals.
 - f) TVE del govern, TV de les Corts/Parlaments autonòmics i TVs privades.
 - g) Els nous cinemes a l'Estat.
 - h) Ràdios lliures i altres experiències alternatives de comunicació.
 - i) Informatzació i telemàtica
5. La "gadgetització" dels media. El vídeo.
6. Transnacionalització polític-cultural i vida quotidiana.
 - a) Publicitat i consum de béns/símbol: una vida-altre.
 - b) Tendències del desitg com a comunicació-consum: ludisme, bucolisme, esoterisme...
 - c) Els usos de l'espai/temps polític-econòmic en tant que significat i de l'espai/temps socio-cultural en tant que significat.

- - - - -

BIBLIOGRAFIA GENERAL DE CONSULTA

- AA.VV. Historia de España Alfaguara. Madrid, Alianza Universidad, 7 vol
- Historia de España. Barcelona, Labor, 10 vols.
- Historia de España. Madrid, Historia 16(incompleta).
- Los gallegos. Madrid, Istmo, 1976.
- Los aragoneses. Madrid, Istmo, 1977.
- Los andaluces. Madrid, Istmo, 6ª ed., 1980.
- Historia de las literaturas hispánicas no castellanas. Madrid, Taurus, 1980.
- Introducción a la cultura hispánica. Barcelona, Crítica, 1982, 2 vols.
- Metodología de la prensa española. Madrid, Siglo XXI, 1982.
- Historia y cine. Barcelona, Fontamara, 1983.
- La sociedad de la información. Estudio prospectivo de retos para la España de los años 90. I: La tecnología y la información en la década de los 80. Madrid, Fundesco/Tecnos, 1983.

- AA.VV. Historia de la música española. Madrid, Alianza, 1983 (incompleta L'Avenç (dossier). Cinema i història a l'Estat espanyol. Barcelona, nº 4 gener de 1982.
- BAGET HERMS, Josep M^a. Historia de la televisión en España. Teledía, s.p.d.i.
- BIANCO, C.; RODRIGUEZ, J. i ZAVALA, I.M. Historia social de la literatura española. Madrid, Castalia, 1978, 3 vols.
- BOHIGAS, Pedro. El libro español. Ensayo histórico. Barcelona, Gustavo Gili, 1962.
- BOZAL, Valeriano. Historia del arte en España. Madrid, Istmo, 1978, 2 vols.
- BUSTAMANTE, Enrique. Los años de la información en España. Madrid, Akal, 1982.
- CARO BAROJA, Julio. Teatro popular y magia. Madrid, Revista de Occidente, 1974.
- Ensayos sobre la cultura popular española. Madrid, Dosbe, 1979.
- Los vascos. Madrid, Istmo, 1980.
- CLAUDIN, Víctor. Canción de autor en España. Apuntes para una historia. Madrid, Júcar, 1982.
- Del CAMPO, Salustiano. La evolución de la familia española en el siglo XX. Madrid, Alianza, 1982.
- ENTWISTLE, William J. Las lenguas de España: castellano, catalán, vasco y gallego-portugués. Madrid, Istmo, 3^a ed., 1980.
- ESPINA, Antonio. El cuarto poder. Cien años de periodismo español. Madrid, 1960.
- FONTCUBERTA, Mar de i GOMEZ MOMPART, Josep Lluís. Alternativas en comunicación. Crítica de experiencias y teorías. Barcelona, Mitre, 1983.
- GARCIA RUESCAS, Francisco. Historia de la publicidad en España. Madrid, Editora Nacional, 1971.
- GOMEZ APARICIO, Pedro. Historia del periodismo español. Madrid, Editora Nacional, 1967-1974 i 1981, 4 vols.
- GOMEZ TABANERA, J.M. (ed.) El folclore español. Madrid, Istmo, 1968.
- GUTIERREZ ESPADA, Luis. Historia de los medios audiovisuales. Madrid, Pirámide, 1980.
- IMBERT, Gerard. Elena Francis, un consultorio para la transición. Barcelona, Península, 1982.
- Información Comercial Española. La prensa en España. Madrid, Revista de Economía, nº 567, Ministerio de Economía y Comercio, 1980.
- LISON, Carmelo. Introducción a la antropología cultural de España. La Coruña, Adar, 1977.
- LIVERMORE, Ann. Historia de la música española. Barcelona, Barral, 1977.
- MARRADES, Isabel i PERINAT, Adolfo. Feminismo, prensa y sociedad en España. Madrid, Centro de Investigaciones Sociológicas, 1980.
- MARTIN, Antonio. Historia del cómic español 1875-1939. Barcelona, Gustavo Gili, 1978.
- MARTIN SERRANO, Manuel. El uso de la comunicación social por los españoles. Madrid, Centro de Investigaciones Sociológicas, 1983.

- MARTINEZ LLOPIS, Manuel. Historia de la gastronomía española. Madrid, Editora Nacional, 1982.
- MENDEZ LEITE, Fernando. Historia del cine español. Madrid, Rialp, ¹¹⁶⁵ 2 vol
- MUNSO CABUS, Joan. Cuarenta años de radio. Barcelona, Picazo, 1982.
- PETIT, J. Historia de la cultura española. Barcelona, Seix Barral, 1951-57.
- RAMIREZ, José Antonio. El cómic femenino en España. Arte sub y anulación. Madrid, Edicusa, 1975.
- RESEÑA, Equipo. La cultura española durante el franquismo. Bilbao, Ediciones Mensajero, 1977.
- ROIG CASTELLANOS, Mercedes. La mujer y la prensa. Madrid, edición de l'autora, 1977.
- RUIZ RAMON, Francisco. Historia del teatro español. Desde sus orígenes hasta el siglo XX. Madrid, Alianza, 1982, 2 vols.
- SCHULTE, Henry F. The Spanish Press 1470-1966. Chicago, University of Illinois Press Urbana, 1968.
- SOUGEZ, Marie-Loup. Historia de la fotografía. Madrid, Cátedra, 1981 (pp. 207-255 i 403-408 estan dedicades a Espanya).
- TAUSK, Peter. Historia de la fotografía en el siglo XX. Barcelona, Gustavo Gili, 1978 (l'apèndix 2, pp. 261-285, està referit a l'Estat espanyol).
- TERRON MONTERO, Javier. La prensa en España durante el régimen de Franco. Madrid, Centro de Investigaciones Sociológicas, 1981.
- VAZQUEZ DE PARGA, Salvador. Los cómics del franquismo. Barcelona, Planeta, 1980.
- VAZQUEZ MONTALBAN, Manuel. El libro gris de TVE. Madrid, Ed. 99, 1973.
- VERNET GINES, Juan. Historia de la ciencia española. Madrid, Organismo Oficial Instituto de España, 1975.
- VIDAL BENEYTO, J.(ed.). Alternativas populares a las comunicaciones de masas. Madrid, CSIS, 1979.
- El Viejo Topo Extra. La sociedad informática: cruz y cara. Barcelona, Ediciones 2001, S.A., 1981.
- VIOLANTE SIMORRA, R. El arte popular español. Barcelona, Aymà, 1953.

Al llarg del curs es donarà bibliografia específica per a cada capítol del programa, altres fonts històriques i literàries així com s'indicarà con fer servir tota la documentació.